

Itäiset EU-romanit tutkimushaasteena

Aleksanteri-instituutin piirissä toimineella tutkijaryhmällämme on pitkä historia kohtaamisissa romanien kanssa. Airi Markkanen aloitti työnsä Suomen romaninaisten parissa jo 1990-luvulla eikä ole jättänyt kenttiään väitöksensä jälkeenkään. Päinvastoin, vuodesta 2008 lähtien hän on seurannut Itä-Euroopasta tulleiden romanien elämää ”Helsingin kovilla kaduilla”. Anca Enache, itsekin muuttaja Romaniasta, osallistui vuonna 2010 päättyneeseen, Helsingin sosiaaliviraston ja Helsingin diakonissalaitoksen *Rom po Drom*, Romanit tiellä -hankkeeseen, jossa kumppaneina olivat myös Kirkon ulkomaanapu, Helsingin poliisilaitos ja Suomen romanifoorumi. Hankkeessa pohdittiin, miten tulijoiden ihmis- ja perusoikeuksia kunnioitettaisiin ja toisaalta, miten kaupunki välttyisi taloudellisilta rasitteilta, mikä on tietenkin tärkeää veronmaksajille. Tuloksena perustettiin diakonissalaitoksen matalan kynnyksen päiväkeskus Hirundo, jossa Enache toimii koordinaattorina ja tutkija Heini Puurunen vapaaehtoisena. Molempien tekeillä olevat väitöskirjatytöt käsittelevät romaniyhteisöjä joko lähtömaissa Kaakkois-Euroopassa ja/tai siirtolaisina Suomessa. Aino Saarisen maavastuulla samoina vuosina ollut EU-hanke RAGE – Vihapuhe ja populistinen toiseuttaminen keskittyi Suomessa paljolti itäisiin romaneihin. Tutkijaryhmä on jatkanut yhteistyötään Aino Saarisen maavastuulla.¹

Tutkijaryhmän työ on ollut vahvasti etnografista. Etnografia antaa mahdollisuuden tutkia arkipäivää, toimeentulo- ja selviytymisstrategioita. Se nähdään monesti helpoksi tavaksi saada

aineistoa ja löytää informantteja. Tavallisten ihmisten – saati syrjäytettyjen – lähestyminen ei ole kuitenkaan vaivatonta, sillä se edellyttää kykyä kanssakäymiseen kasvokkain ja tietoisuutta eettisistä ja poliittisista ehdoista ja seurauksista.

Kentälle pääsy, kentällä olo ja kentältä lähtö sisältävät kaikki omat haasteensa. Samoin se, miten havainnoinnista edetään osallistuvaan ja lopulta osallistavaan tutkimukseen. EU-direktiivi ”vapaasta” liikkuvuudesta viekin tutkijat keskele yhä tiukentuvaa valta- ja valvontapolitiikkaa, tarkastelemaan sekä virallisissa instituutioissa että arkisessa kanssakäymisessä tapahtuvaa ulossulkemista ja toiseuttamista. Tampereen yliopiston Liikkuva maailma -projektin tutkijoita siteeraten rautaesirippu on muuttunut palomuuriksi, jonka on määrä jaotella ”oikeat” ja ”väävät” rajojen ylittäjät (Lehtonen 2013). Kiertomuuttajien kaltaisista, jatkuvasti matkalla olevista ryhmistä on unionin itälaajentumisen jälkeen tullut pakolaisten ja paperittomien ohella se ryhmä, joka määritellään mieluusti ”vääriksi” tulijoiksi.

Itäisiä EU-romaneita häädetään asuinalueiltaan ja leireiltään sekä lähtö että kauttakulku- ja tulomaissa. Virkavallan edustajat saapuivat – eurooppalaiseen tyyliin – mellakkavarusteissa myös Helsingin Kalasatamaan purkamaan teltoihin ja vaunuihin vievät sähkö- ja vesijohdot. Valppaimmat poliitikot ja virkamiehet ovat tämän jälkeenkin jatkaneet yrityksiä lakien, asetusten ja järjestyssääntöjen tiukentamiseksi, myös niin, että käyttöön otettaisiin ”järjestyshäiriöiden” hillintään tarkoitettujen keinojen ohella

myös rikoslakiin kirjattuja rangaistuksia.

Enemmistö ja tämä pieni, vahvasti rodullistettu ryhmä kohtaavat kadulla. Modernissa yhteiskunnassa kaikille avoimeksi tarkoitettu tila muodostaa kerjäämisen, myymisen ja esittämisen näyttämön, jossa luodaan jakoja ja valtasuhteita – määritetään ”heidät” alempiarvoisiksi, ulostyönnettäviksi olennoiksi. Tai ainakin sellaisiksi, joiden tulisi tyytyä ”hiljaiseen” kerjäämiseen, kuten vaadittiin Vanhasen hallituksen esityksessä järjestys- ja rikoslakien uudistamiseksi. Tutkijaryhmä on useasti todistanut, että ”hiljaakin” kerjäävät voivat altistua vihapuheille ja -teoille: heitä nimitellään ja uhkaillaan, syljetään, kerjäämiskuppeja kaadetaan. Tämä on tietysti ristiriidassa sekä globaalien, eurooppalaisten että täkäläisten ihmis- ja perusoikeusnormien – ja Suomen perustuslain – kanssa. Kaikkiaan, vaikka suomalais-kansallinen ihmisoikeushallinto on kehittynyt voimakkaasti 2010-luvulla, on poliittinen kiristyminenkin edennyt.

Rage-hankkeessa tutkijaryhmämme teki kentällä myös kampanjahavainnointia ja jatkoi samalla kohti osallistuvaa ja osallistavaa tutkimusta. Seminaareissa pitämiemme puheenvuorojen ohella teimme viikon mittaisen erillisen kenttätyöjakson Hirundossa ja järjestimme työpajoja ja fokusryhmäkeskusteluja, joihin kutsuttiin myös itäisen Euroopan romaneja.

Pääsy tutullekaan kentälle ei ollut kuitenkaan helppoa. Diakonissalaitoksen eettisen toimikunnan säännöt ovat oikeutetusti tiukat, jotta EU-romanien kaltaiset ryhmät välttyisivät hyväksikäytöltä, mediaa kiinnostavan, stereotyyppisen ja stigmatisoivan aineiston tuottamiselta. Niissä romanit esitetään – samaan tapaan kuin suomalaiset romanit aikoinaan – ”kulkemaan luotuina” ja ”työntekoa välttelevinä”. Tutkijaryhmän tekemissä havainnoissa he taas näyttävät päinvastoin toimeentuloa aktiivisesti etsiviltä ihmisiltä, jotka ovat valmiita kaikkein matalapalkkaisimpiin ja ylenkatsotuiimpiin tehtäviin ja ovat sellaisina monien poliitikkojen kaipaamaa prekaaria työvoimaa.

On kuitenkin vaikea pysytellä neutraalissa tutkija-asemassa silloin, kun kohtaamme ken-

tällä tilanteita, jotka ihmisoikeussäädöstoissä määritellään niiden loukkauksiksi – esimerkiksi lapsiavioliitot ja naisiin ja lapsiin kohdistuva väkivalta. Erityisen haastavaa on tulkita näitä käytäntöjä niin, että naisten vahvuus ja toimijuus tulisi esiin. Tyttären varhainen avioituminen on äitien ja isoäitien puheissa ”suojelua”, ja transnationaali äitiys ja isoäitiys, lasten jättäminen sukulaisten hoivaan, selviytymisstrategia, jolle ei oikeastaan nähdä vaihtoehtoa. Kaksipisteinen tutkimus, työ sekä Suomessa että Romaniassa ja Bulgariassa, onkin välttämätöntä, jotta romanien valinnat asettuvat ymmärrettävään kehykseen. Itäisiin romaneihin keskittynyt ryhmä jatkaa kenttä- ja kehitystyötään myös lähtömaissa.

Osallistava tutkimus, romanien kutsuminen ”kansatutkijoiksi” kohtaa kuitenkin ongelmia sekä yhteiskunnallisissa rakenteissa että romanien omassa suhtautumisessa tutkimukseen. Esimerkiksi palkkioiden maksaminen haastatteluista ja ryhmätyöstä on osoittautunut likipitäen mahdottomaksi, vaikka käytössä on ollut diakonissalaitoksen ja tutkijaryhmän pitkäaikainen kokemus ja asiantuntemus. Monet romanit ovat luku- ja kirjoitustaidottomia, eikä monikaan ehkä tiedä, mitä ”tutkimus” tarkoittaa ja mitä heiltä siinä odotetaan. Heille on joka tapauksessa tärkeää, mitä he itse siitä hyötyisivät. Päivittäin säästöön kertyvä muutaman euron erä, joka voidaan lähettää kotiin, saattaa olla ratkaiseva lasten koulunkäynnin jatkamiseksi, koska romanien asema on kiistatta heikentynyt siirtymä- ja EU-kausilla.

Kentän jättämistä onkin pohdittava myös tältä kannalta. Tietojaan ja kokemuksiaan luovuttaneet kokevat monesti tulleen vain hyväksikäytetyiksi. Myös tutkimustulosten esittelyssä on oltava tarkkana, jotta syrjinnän uhreja ei syyllistetä. Se antaisi oikeutusta poliittisten ankeuttajien hankkeille.

”Kansatutkimukseen” on pitkä matka, mutta sitä kohden pyrimme etenemään. Helsingin yliopistossa pari vuotta sitten toteutetun, Itäisen Keski-Euroopan, Balkanin ja Baltian tutkimuksen (IKEBB) luentosarjan luennoista julkaisimme vuonna 2012 antologian *Huomio! Romaneja*

tiellä! Kirja on saamassa jatkoa, jonka keskiössä ovat Rage -projektissa löydetty, Hirundon kaltaiset romanien ja muiden syrjäytettyjen ryhmien ”puolestatoimijat”. Tulevina vuosina vuorossa ovat siirtolaisromanit itse, puhujina ja toimijoina.

Niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa on vahvistunut ymmärrys siitä, että romanipoliitiikan sijaan tarvitaan – Sarita Friman-Korpelaa, äskettäin väitellyttä Romaniasiaain neuvottelukunnan RONK:n pääsihteerinä siteeraten – *romanien politiikkaa*. Poliittisten, sosiaalisten

Tutkimusryhmä julkaisi vuonna 2012 antologian Huomio! Romaneja tiellä!

Viitteet

1 Tämän EU-hankkeen (2013-2015) Suomen osuus toteutettiin Aleksanteri-instituutissa; rahoitus saatiin Oikeuden pääosaston Perusoikeuksien ja kansalaisuuden ohjelmasta. Tutkijaryhmään kuuluivat Kaarina Aitamurto, Anca Enache, Airi Markkanen, Heini Puurunen ja Aino Saarinen. (<http://www.aleksanteri.fi/hankkeet.index.html>). Kiitämme Anca Enachea ja Airi Markkasta kommentteista puheenvuoroluonnoksiin.

ja kulttuuristen kamppailujen on lähdeittä yhteisöistä itsestään, poliittisten toimien avulla tai niitä vastaan, institutionaalisella ja ei-institutionaalisella tuella.

Vähemmistö- ja muuttajaoikeuksia koskevista ”kriittisyydestä” on tullut poliittista valtavirtaa läpi Euroopan. On selvää, että myös näitä kysymyksiä käsittelevän tutkimuksen lähtöasetelmat kaipaavat uudelleenpohdintaa sekä tutkija että toimijayhteisöissä.

Ryhmämme katsoo, että ihmisoikeusnäkökulmaa ja kaikkien osallistujien tasa-arvoisuutta painottava lähestymistapa on itäisen Euroopan romaneiden tutkimuksessa oikea suunta. Kasvava viha romaneja ja muita ”näkyviä” kulttuuriryhmiä kohtaan vaatii toimia monella taholla. Romanitutkimuksessa on varsin tavallista, että siinä otetaan kantaa ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, mutta hyvä tarkoitus ei aina johda hyviin tutkimustuloksiin, saati niiden kentällä käyttökelpoisiin sovelluksiin. Selvää siis on, että romaneja on saatava mukaan jo valmisteluvaiheisiin. Mukana on oltava ryhmiä, joiden ääni on pitkään vaiennettu, eritoten naisia ja lapsia. Tässä tarvitaan myös romanian ja bulgarian kielten taitoja ja monipuolista kenttäkokemusta. Molempia tutkijaryhmällämme jo on.

Lopuksi, me emme hyväksy ankeuttajien syytteitä ”monikulttuurisuusprojekteista” tyhjinä rahoitusmekanismeina. Edellä hahmotellun tutkimussuuntauksen tavoite pitkällä aikavälillä onkin, että se tulee – ja tekee itsensä – tarpeettomaksi.

Aino Saarinen ja Heini Puurunen

Lähteet

Lehtonen, Mikko (toim.) (2013), *Liikkuva maailma*. Tampere: Vastapaino.